

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол.: Л.Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2015. – Вип. 1(10). – 272 с. С. 80-88.

Вовк Мирослава Петрівна – доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу змісту та організації педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

E-mail: miravovk@mail.ru

ДОСВІД ВИКЛАДАЧІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ (1902 – 1950 РР.)

У сучасних умовах реформування вищої освіти в Україні вагомим чинником збереження її фундаментальності та інноваційного розвитку є актуалізація теоретичних засад та традицій освітньої практики, сформованих історично у класичних університетах. Фундаментальні науково-методологічні, методичні засади вивчення дисциплін філологічного спрямування (літературознавчих, лінгвістичних, фольклористичних) в умовах університетської освіти створили підґрунтя для поступу окремих філологічних та історичних галузей. Ретроспективний аналіз цього досвіду сприяє кристалізації теоретико-методологічних і практичних засад професійної підготовки майбутніх фахівців, адаптації їх до сучасних умов інноваційного поступу української вищої освіти. У цьому контексті показовим є процес вивчення фольклору, фольклористики у класичних університетах першої половини ХХ ст., а саме у період 1902 – 1950 рр., який відзначився активізацією національно-культурного, громадянсько-політичного руху на українських землях, підвищенням загального рівня національної свідомості українців, розвитком фундаментальних наукових, культурних, освітніх традицій, закладених у ХІХ ст., в результаті пошуку нових підходів до вивчення культур українського та слов'янських етносів, їх

фольклорного, літературного, мистецького досвіду. Визначальна функція у процесі становлення фундаментальності як загальної тенденції української науки, освіти належала провідним класичним університетам, викладачі яких обґрунтовували теоретико-методологічні засади розвитку окремих наук, заклали професійні основи українознавчої, філологічної, історичної, фольклористичної підготовки майбутніх фахівців.

У працях І. Березовського, Б. Грінченка, М. Грушевського, Ф. Колесси, А. Лободи, В. Петрова, М. Поповичем, М. Сумцова, С. Сірополка, Г. Сокіл, Б. Ступарика, О. Юзефчик та ін. окреслено перспективи фольклористичних досліджень в університетських на академічних осередках означеного періоду, охарактеризовано результати освітньої практики вивчення фольклорного досвіду. У працях сучасних дослідників (Я. Гарасим, М. Дмитренко, Г. Сокіл та ін.) узагальнено окремі культурно-історичні чинники розвитку фольклористики у 1902 – 1950 рр., фрагментарно визначено здобутки фольклористичної наукової думки. Тому потребує поглибленого аналізу досвід викладачів класичних університетів у становленні теоретичних засад і традицій освітньої практики вивчення фольклористики. На особливу увагу заслуговують науковий і педагогічний досвід викладачів Київського університету першої половини ХХ ст., фольклористична (наукова і педагогічна) діяльність яких зумовила процеси професіоналізації й інституалізації у фольклористичній галузі, що становить мету статті.

Нижня межа означеного періоду (1902) пов'язана з початком діяльності Комісії слов'яно-російського відділення з підготовки навчальних програм на історико-філологічному факультеті Київського університету. Члени комісії розробляли навчальні програми з підготовки фахівців зі спеціалізації «народна словесність» [2, арк. 1-2зв.]. Цей факт підтверджує, що з 1902 р. у класичних університетах під впливом наукового і педагогічного досвіду, набутого упродовж попереднього століття, а також в результаті ґрунтовної зацікавленості здобутками зарубіжної гуманітарної науки та освіти, в умовах

українізаційних політичних поступок в українському соціумі утверджувались професійні засади вивчення, дослідження фольклору.

Упродовж 1902 – 1950 рр. у Київському університеті сформувалась плеяда викладачів-фольклористів, чий професійний досвід вивчення, збирання та систематизації фольклорного матеріалу, викладання дисциплін фольклористичного, етнографічного, літературознавчого, історичного, джерелознавчого спрямування, активізації наукових студій студентської молоді визначив засади фольклористичного руху в Україні, сприяв професіоналізації та інституалізації у фольклористичній галузі.

В історії становлення української фольклористики в умовах університетської освіти з іменем **Митрофана Вікторовича Довнар-Запольського** (1867 – 1934 рр.) пов'язана традиція контекстного вивчення фольклорного досвіду слов'янських народів. Упродовж 1801 – 1919 рр. учений-педагог обіймав посаду професора Київського університету, викладаючи історичні дисципліни. М. Довнар-Запольський був засновником Вищих жіночих вечірніх курсів (1905), вищих комерційних курсів (1906), які модернізувались пізніше у комерційний інститут, ініціатором створення Київського археологічного інституту, Таврійської філії Університету Святого Володимира у Криму, Спільки істориків, археологів і архівістів у Києві, а також одним із засновників Білоруського державного університету у 1920-х рр.

Наукові зацікавлення М. Довнар-Запольського акумулювались навколо проблем етнографії, соціально-економічної та політичної історії Білорусії, Росії, Польщі, України (більше 200 праць), про що свідчать його фундаментальні дослідження: «Белорусская свадьба и свадебные песни: этнографический очерк» (1888), «Чародейство в Северо-Западном крае в XVII – XVIII вв.» (1891), «Белорусская свадьба в культурно-религиозных пережитках» (1893), «Солнышко и месяц в белорусской свадебной поэзии» (1894), «Белорусское Полесье» (1895), «Украинские староства в первой половине XVI в.» (1908) и др.

Упродовж 1901 – 1919 рр. формувалась київська історико-економічна школа М. Довнар-Запольського, основною організаційною структурою якого був історико-етнографічний гурток при історико-філологічному факультеті Університету Святого Володимира. Діяльність гуртка особливо активізувалась з часу призначення М. Довнар-Запольського завідувачем кафедри російської історії: налагодились наукові контакти з московськими дослідниками, часто студенти працювали у московських архівах, мали можливість консультиватись у російських професорів. Учнями професора були у майбутньому відомі науковці, педагоги: Д. Сташевський, Б. Курц, Н. Полонська, В. Романовський, Г. Максимович та ін.

В історію становлення теорії і практики вивчення фольклористики М. Довнар-Запольський увійшов опосередковано, однак його діяльність як керівника історико-етнографічного гуртка при Київському університеті [3] засвідчує, що фольклор входив у комплекс досліджуваних студентами проблем як функціональне явище культури (української, білоруської, російської, слов'янської загалом тощо). Під керівництвом М. Довнар-Запольського майбутні фахівці вивчали фольклор переважно у контексті дослідження археологічних, економічних, історичних, культурологічних процесів. Такий підхід утверджував інструментарій функціонального аналізу фольклору, що особливо актуалізувалось у науково-фольклористичному середовищі майже через століття – на межі ХХ – ХХІ ст.

Перетц Володимир Миколайович (1870 – 1935) – доктор російської словесності, професор, академік, історик російської і української літератур, фольклорист, текстолог, археограф, театрознавець, член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, академік РАН, академік ВУАН, засновник Товариства дослідників української історії, письменства й мови у Ленінграді. Наукова діяльність В. Перетца від початку професійної дослідницької діяльності була пов'язана з фольклорною проблематикою, що включала: східні і західні мотиви у російських казках, зв'язок російських приказок з польськими, апокрифи і легенди, народні вірування, вплив

малоросійської народної поезії на великоросійську, історія російської пісні тощо. З 1903 р. В. Перетц працював професором кафедри російської словесності Університету Святого Володимира. У 1907 р. професор організував «Семінарії руської філології», з якого вийшли відомі вчені-педагоги: В. Адріанова-Перетц, Л. Білецький, М. Гудзій, О. Дорошкевич, М. Зеров, С. Маслов, В. Маслов, О. Назаревський, І. Огієнко, Д. Ревуцький, С. Савченко та ін. В. Перетц заснував цей семінарії, на переконання С. Міщука, «як практичну форму занять для реального опису та вивчення рукописних та книжкових пам'яток, що надавало можливість оволодіти прийомами та методами наукової роботи під керівництвом досвідченого вчителя безпосередньо з першоджерелами, на «чорному дворі науки» [5].

Зібрання студентства відбувались вдома у професора, зазвичай по середах увечері. Заздалегідь визначався доповідач, опоненти, інші учасники готувались до обговорення. Доповідач повинен був звернути увагу на конкретні факти, докази, аргументи. В. Перетц практикував виїзди зі студентами для роботи у книгосховищах Петербурга і Москви, знайомив їх зі своїми колегами. Результати дослідницької роботи студентів публікувались в «Університетських відомостях» під назвою «Звіт про екскурсії семінарію російської філології» (всього видано 9 таких випусків).

Ініціативний організатор української національної науки, він опублікував у 1906 р. проект відкриття в університетах «української кафедри», у 1908 р. очолив філологічну секцію «Українського наукового товариства». Під його керівництвом функціонувало засноване ним у 1921 – 1923 рр. Ленінградське Товариство дослідників української історії, письменства та мови.

За спогадами В. Адріанової-Перетц, професор спрямовував студентську молодь до активної науково-дослідницької діяльності: «Він розглядав лекції лише як форму залучити молодь до самостійних занять наукою, тому ніколи не обмежувався передаванням висновків, вже здобутих дослідниками, звертав особливу увагу слухачів на питання невирішені, на

пам'ятки не вивчені, на необхідність нових пошуків у рукописних збірниках» [7, с. 218].

У працях В. Перетца («Историко-литературные исследования и материалы» (Т. 1-3, 1900 – 1902), «Памятники русской драмы эпохи Петра Великого» (1903), «К истории польского и русского народного театра XVIII – XIX вв.» (1912), «Из лекций по истории древнерусской литературы» (Ч. 1, 1912), «Слово о полку Игоревім. Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку» (1926)) фольклор досліджувався у контексті аналізу «відфольклорної» основи літератури, у вимірах утвердження напрямів фольклористики – джерелознавства, текстології.

Фольклорист, етнограф, літературознавець, доктор філологічних наук, академік ВУАН, голова Етнографічної комісії ВУАН, професор Київського університету, секретар Історичного товариства Нестора Літописця, ініціатор відкриття Вищих жіночих курсів **Лобода Андрій Митрофанович** (1871 – 1931) був реформатором у галузі української університетської та академічної фольклористики. З 1904 р. учений-педагог працював в університеті на посаді професора кафедри російської літератури. Разом зі своїм учнем, колишнім студентом Київського університету, В. Петровим А. Лобода заснував і редагував збірник «Етнографічний вісник» – авторитетне видання, яким і на сучасному етапі послуговуються викладачі класичних університетів у процесі викладання фольклористичних дисциплін.

У процесі професіоналізації фольклористики А. Лобода став ініціатором заснування на історико-філологічному факультеті слов'яно-російського відділення: він очолив комісію з питань розробки навчальних планів і програм підготовки майбутніх фахівців. У межах цього відділення відбувалось запровадження спеціалізації «народна словесність». Професор з колегами підготували проект навчального плану, згідно з яким передбачалось вивчення комплексну фольклористичних і етнографічних дисциплін (історико-фольклористичного, методологічного, жанрологічного, текстологічного спрямування) [1, арк. 1-2зв.].

Зміст основних наукових праць А. Лободи («Банович Страхи́ня» (1894), «Білоруська народна поезія і російський билинний епос» (1895), «Російський богатирський епос» (1896), «Російські билини про сватання» (1902), «З пісень на Україні про світову війну 1914 – 1918 рр.» (1927), «Від частушки до пісні «довгої» (1928), «П.О. Куліш – етнограф» (1919), «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії», «Краєзнавство на Україні» (обидві – 1925), «Доля етнографії на Україні в 1917 – 1925 рр.» (1926) тощо) підтверджують контекстний підхід до дослідження проблем теорії, історії фольклористики, до порівняльно-зіставного аналізу фольклорного досвіду, до визначення перспектив розвитку фольклористики та етнографії в Україні.

Для освітньої практики знаковою стала його праця «Лекції з народної словесності» (1910) – один із перших фахових підручників з фольклористики, в якому представлена історія російської народної словесності, частково – української, у контексті міфологічної фольклористичної школи. Автор охарактеризував наукові досягнення у дослідженні фольклору ХІХ ст., які сприяли зародженню науки про фольклор, виникненню міфологічної школи (її представниками були О. Міллер, М. Мюллер, Ф. Буслаєв, О. Потебня, Т. Бенфей та ін.), обґрунтував необхідність інтерпретувати фольклорні жанри крізь призму методологічного інструментарію міфологічної школи [4]. Фольклористична діяльність А. Лободи сприяла визначенню актуалітетів у розвитку української фольклористики на засадах полікультурного, культурологічного підходів до вивчення фольклорного досвіду, досягнень фольклористичної думки.

В історії становлення української філології, фольклористики діяльність викладача Київського університету **Феоктиста Петровича Сушицького** (1883 – 1920) недостатньо досліджена і потребує подальшого ґрунтовного наукового аналізу. Ф. Сушицький слухав лекції з філологічних, фольклористичних дисциплін, які викладали реформатори освітньої практики вивчення народної словесності В. Перетц і А. Лобода, відвідував їх проблемні семінари. З 1915 р. обіймав посаду приват-доцента на історико-

філологічному факультеті. Архівні документи інформують, що Ф. Сушицький викладав курси народної словесності та історії української літератури в Університеті Святого Володимира у 1917 – 1920-х рр. [6, арк. 9].

Ініціативний викладач восени 1917 р. очолив Департамент вищої і середньої школи Генерального секретарства народної освіти, з червня 1918 р. входив до складу Тимчасової комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка В. Вернадського, разом з іншими представниками наукової інтелігенції обґрунтовував правові основи створення і реформування українських університетів. Ф. Сушицький брав активну участь у відкритті Кам'янець-Подільського університету. З вересня 1918 р. він очолював Київський державний український університет, з січня 1919 р. входив до складу Комісії у справах щодо вищих шкіл та наукових інституцій, яка займалась реформуванням вищої освіти, відкриттям університетів. На жаль, талановитий педагог, освітянин прожив нетривале життя (37 років). Однак його нечисленні публікації з проблем освіти («Киевские списки «Беседы трех святителей» (1911), «Західно-руські літописи як пам'ятки літератури» (1921, 1929), «Принципи українознавства» (1917), «Методи українознавства» (1917) та ін.) свідчать про усвідомлення необхідності українознавчої, фольклористичної підготовки вчителя на етапі національного відродження кінця 1910 – 1920-х рр. Зокрема, він акцентував увагу на освітній місії новоствореної Педагогічної Академії щодо підготовки вчителів української мови і літератури при цій установі, наголошував на проблемному викладанні базових і спеціалізованих курсів фахівцями. Цей факт констатує, що Ф. Сушицький увійшов в історію української філології, фольклористики, українознавства як один із перших викладачів, які впроваджували в університетську практику фольклористичні дисципліни, літературознавчі предмети українською мовою викладання, крім того, був реформатором у розбудові національної вищої освіти на українознавчих засадах.

Отже, упродовж першої половини ХХ ст. в Університеті Святого Володимира сформувалась когорта професійних педагогів-філологів, істориків, літературознавців, чий науковий доробок, професійний досвід, педагогічна майстерність зумовили тенденції професіоналізації та інституалізації у фольклористичній галузі. Викладачі здійснили ряд реформаторських кроків, які визначили перспективи наукового й освітнього фольклористичного процесу: брали участь в організації українознавчих курсів для вчителів, зініціювали впровадження спеціалізації з народної словесності, видавали друком перші підручники, лекційні матеріали до курсів фольклористичного спрямування, організували проблемні авторські семінари, які складали осередки наукових шкіл, заклали основи фольклорно-етнографічної практики тощо. Досвід викладачів Університету Святого Володимира у контексті розвитку української фольклористики сприяв утвердженню міждисциплінарного, полікультурного, функціонального підходів до вивчення фольклорного досвіду, утвердженню методологічного інструментарію контекстного дослідження фольклорної традиції, що становить перспективну проблему подальших наукових оцінок.

Література

1. Доклад Комиссии по выработке программ славяно-русского отделения на историко-филологическом факультете Киевского университета (1902) // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 37. А. Лобода. – Од. зб. 215. – Арк. 1-2зв.
2. Докладная записка декану историко-филологического факультета (1902 г., протокол №1) комиссии, избранной факультетом для обсуждения учебного плана преподавателей (И. Кулаковский, И. Иконников, Н. Голубовский) // Державний архів м. Києва. – Ф. 16. Університет Святого Володимира. – Оп. 474. – Спр. 96. – Арк. 11.
3. Заявление и докладная записка председателя Историко-этнографического кружка при Киевском университете М.В. Довнар-

- Запольского в деканат историко-филологического факультета о деятельности кружка // Центральний державний історичний архів України. – Ф. 262 Особистий фонд М. Довнар-Запольського. – Оп. 1. – Спр. 19-20.
4. Лобода А.М. Лекции по истории русской литературы. Ч. 1. (XVIII век) (на правах рукописи). – Киев: Типография К.В.Андрусича. Крещатик, 36, 1910. – 193 с. // Відділ рідкісних книг Наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
 5. Міщук С. Археографічно-бібліографічна школа В.М. Перетца (1907 – 1914) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/idvu/2008_18/5.pdf. – Загол. з екрану. – Мова укр.
 6. Обзорение преподавания на факультете в 1917 – 1918 уч. году (историко-филологический) Киевского университета // Державний архів м. Києва. – Ф. 16. Університет Святого Володимира. – Оп. 465. – Спр. 1288. – Арк. 11-11а.
 7. Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной литературы XVI – XVIII веков / предисл., прилож. В.П. Адриановой-Перетц / Владимир Николаевич Перетц; АН СССР, Комиссия по истории филол. наук. – М.; Л.: АН СССР, 1962. – 256 с.

Bibliography

1. Lecture of Commission on making of the programs of slavic and russian separation on the historical and philological faculty of the Kyiv university (1902) // Instytut rukopysu Nacionaljnoji biblioteki Ukrajiny imeni V. Vernadsjkogho. – F. 37. A. Loboda. – Od. zb. 215. – Ark. 1-2zv.
2. Memorandum to the dean of historico-philological faculty (1902, protocol №1) of commission selecta faculty for the discussion of curriculum of

- teachers (I. Kulakovskij, I. Ikonnikov, N. Golubovskij) // Derzhavnyj arkhiv m. Kyjeva. – F. 16. Universytet Svjatogho Volodymyra. – Op. 474. – Spr. 96. – Ark. 11.
3. Statement and memorandum of chairman of historical and ethnographic group at the Kyiv university of M.Dovnar-Zapolskiy in the dean's office of historical and philological faculty about activity of group // Centraljnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy. – F. 262 Osobystyj fond M. Dovnar-Zapoljsjkogho. – Op. 1. – Spr. 19-20.
 4. Loboda A.M. Lectures on history of Russian literature. Ч. 1. (XVIII century) (on rights for a manuscript). – Kiev: Tipografija K.V. Andrusicha. Kreshhatik, 36, 1910. – 193 s. // Viddil ridkisykh knygh Naukovoji biblioteky imeni Mykhajla Maksymovycha Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.
 5. Mishhuk S. Archaeography-bibliographic school of V.M. Peretz (1907 – 1914) [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/idvu/2008_18/5.pdf. – Zaghol. z ekranu. – Mova ukr.
 6. Review of teaching on a faculty in 1917 – 1918 school year to the year (historical and philological) of the Kyiv university // Derzhavnyj arkhiv m. Kyjeva. – F. 16. Universytet Svjatogho Volodymyra. – Op. 465. – Spr. 1288. – Ark. 11-11a.
 7. Peretc V.N. Researches and materials on history of ancient literature of XVI – XVIII of centuries / of предисл., прилож.В.П. Адриановой-Перетц / Vladimir Nikolaevich Peretc; AN SSSR, Komissija po istorii filol. nauk. – M.; L.: AN SSSR, 1962. – 256 s.